

Het midden- en kleinbedrijf uit het dal

DRS. H.H.M. PEETERS – DRS. J.G. VIANEN*

De laatste jaren was de gang van zaken in het midden- en kleinbedrijf over het algemeen slecht, slechter nog dan in het bedrijfsleven als geheel. De grote afhankelijkheid van de binnenlandse vraag, die stagneerde als gevolg van het gevoerde matigingsbeleid, is daarvan de voornaamste oorzaak. Toch lijken de kostenverlagende effecten van dat beleid te zamen met de fiscale maatregelen zoals de verhoging van de zelfstandigenaftrek en van de voorraad- en vermogensaftrek, er voor te zorgen dat de reële inkomenspositie van ondernemers in het midden- en kleinbedrijf in 1984 gemiddeld licht zal verbeteren. Deze algemene conclusies zijn te trekken uit het onderstaande artikel over de ontwikkelingen in het midden- en kleinbedrijf sinds 1979. Binnen deze heterogene categorie ondernemingen zijn evenveel grote verschillen waar te nemen.

Inleiding

Ons land wordt geconfronteerd met ernstige economische problemen. De werkloosheid is opgelopen tot onaanvaardbare hoogte. De rijksbegroting vertoont steeds grotere tekorten. Het sociale-zekerheidsstelsel is ons boven het hoofd gegroeid. De inkomens van vele medeburgers worden pijnlijk gekort. Om aan deze ontwikkelingen een eind toe te roepen en de kans op werk en inkomen voor de burgers te vergroten, voert de overheid een driesporenbeleid dat gericht is op lastenverlichting van het bedrijfsleven, vermindering van het financieringstekort en stimulering van de herverdeling van werk. Het bedrijfsleven moet er voor zorgen dat het draagvlak van de economie wordt versterkt. Door middel van een verbeterde rendementspositie – te bereiken met lastenverlichting – zal het bedrijfsleven zich zelf ontplooiën en de welvaart toenemen. De dynamiek van het bedrijfsleven wordt verder bevorderd door de regelgeving in te dammen en zo mogelijk te elimineren. Dit is in vogelvlucht de Nederlandse economie en het overheidsbeleid anno 1983, zoals geschetst in de *Miljoenennota 1984*.

In hoeverre houdt deze strategie, waarbij de binnenlandse bestedingen sterk onder druk staan, rekening met de problemen van het midden- en kleinbedrijf? En wordt er voor het rendementsherstel ten behoeve van de economische ontwikkeling efficiënt ingespeeld op de mogelijkheden en eigenaardigheden van het midden- en kleinbedrijf? Dat deze vragen het waard zijn te worden gesteld, moge blijken uit de relatieve betekenis van het midden- en kleinbedrijf voor de economie. Van de particuliere ondernemingen in de nijverheid, handel en dienstverlening heeft meer dan 95% minder dan 100 werkzame personen in dienst; die bedrijven worden derhalve gerekend tot het midden- en kleinbedrijf (mkb). In dit segment van de economie vonden in 1981 1.760.000 mensen een arbeidsplaats als zelfstandige, werknemer of als medewerkend gezinslid – wat in deze sectoren veel voorkomt.

In dit artikel zal worden bekeken hoe de ontwikkeling van het midden- en kleinbedrijf vanaf het eind van de jaren zeventig is geweest, wat de verwachtingen zijn voor 1984, hoe het beleid heeft ingespeeld op het rendementsherstel bij deze bedrijven en wat de ontwikkeling is van de inkomens van zelfstandigen. Hier zullen dan tevens de belangrijkste structuren van het mkb-beleid de revue passeren.

Het midden- en kleinbedrijf 1979-1984

In tegenstelling tot de ontwikkelingen in het bedrijfsleven als

geheel liep de productie in het midden- en kleinbedrijf in elk der jaren 1979-1984 terug 1). Over de gehele periode bekeken draagt de daling 12%, of bijna 2% gemiddeld per jaar; voor alle bedrijven was er een geringe toename van gemiddeld 0,2% per jaar (zie tabel 1).

In 1979 en 1980 verminderde het groeitempo van de productie van bedrijven. Door de achteruitgang van zowel de binnenlandse als de buitenlandse afzet liep in 1981 en 1982 de productie voor het eerst sinds jaren terug. Voor 1983 en 1984 moet worden gerekend met een bescheiden uitbreiding.

Niet als bij het totale bedrijfsleven vormen de jaren 1981 en 1982 een dieptepunt voor het midden- en kleinbedrijf. In deze jaren beliep de produktiedaling respectievelijk 5,4 en 3,3%; deze terugval was echter veel groter dan die welke zich voordeed in de totale bedrijvensector. Hier liep de productie in deze jaren terug met 1,5 en 2%.

Een minder sterke terugval van de productie van het mkb wordt geraamd voor 1983 en 1984. Uitgangspunten hiervoor zijn CPB-prognoses in de *Macro Economische Verkenning 1984*, welke naar meer recente inzichten op enkele onderdelen iets te pessimistische schattingen bevat; o.a. de particuliere consumptie en de export ontwikkelen zich iets gunstiger, hetgeen wat positieve effecten zal hebben op zowel het mkb als het grootbedrijf. Hierbij is van belang dat de afzetpatronen van het mkb en de totale bedrijvensector aanzienlijk verschillen (zie tabel 2). De ontwikkeling van de bestedingscategorieën consumptie, investeringen en export vertoonden een verschillend beeld, hetgeen een

* De auteurs zijn verbonden aan het Economisch Instituut voor het Midden- en Kleinbedrijf (EIM). Wij danken drs. A. de Koning en drs. W. Verhoeven voor hun commentaar op een eerdere versie van dit artikel; tevens zijn wij dank verschuldigd aan mevrouw K. de Lind van Wijn-gaarden en de heer H. Kuiken, die een aantal berekeningen hebben uitgevoerd die wij voor dit artikel hebben gebruikt.

1) Voor de beschrijving van de ontwikkelingen van de gehele bedrijvigheid is uitgegaan van de gegevens van het Centraal Planbureau uit de Centraal-Economische Plannen en de Macro-Economische Verkenningen zijn gepresenteerd. De gegevens van de ontwikkelingen in het mkb zijn ontleend aan de prognoses welke het EIM maakt over de economische ontwikkeling van het mkb op basis van genoemde CPB-publikaties. EIM, *Het Midden- en Kleinbedrijf in de jaren 1979, 1980, 1981, 1982, 1983, 1984* en de *Economische Verkenning Midden- en Kleinbedrijf 1979, 1980, 1981, 1982, 1983, 1984*. Hier worden in grote lijnen de volgende categorieën bedrijven tot het mkb gerekend: detailhandel, industrie, bouwnijverheid, overige dienstverlenende bedrijven met minder dan 50 werkzame personen (wp), de horeca met minder dan 20 wp, het vervoer met minder dan 10 wp en de gehele reparatiesector.

Tabel 1. De ontwikkeling van enige economische indicatoren voor het mkb en de gehele bedrijvensector 1979-1984, procentuele mutaties ten opzichte van het voorafgaande jaar

	1979	1980	1981	1982	1983	1984	Gemiddeld a)
Productievolume							
- mkb	0,5	-1	-5,4	-3,3	-1,2	-1	-1,9
- bedrijvensector	2,2	0,8	-1,5	-2	0,5	1	0,2
Werkgelegenheid (arbeidsvolume)							
- mkb	0,5	-1,5	-5	-5,4	-3,2	-2,2	-2,8
- bedrijvensector	1,2	0,3	-1,8	-2,5	-1,9	-1,1	-1
Loonsom per werknemer							
- mkb	6,5	7	4,5	6,5	4	0,5	5
- bedrijvensector	6	6	4	6	3,5	0	4
- bedrijven excl. trendvolgers	6	6,5	4,5	6,5	4 à 4,5	0,5	—
Arbeidsinkomensquote (aiq)							
- mkb	—	—	94	96	96,5	95	—
- bedrijvensector b)	89	90,5	91	90,5	90,5	88,5	—

a) Gemiddelde jaarlijkse mutatie.

b) Gecorrigeerd voor aardgas.

Bron: EIM/CPB.

andere uitwerking heeft op de afzet van het mkb dan op die van het grootbedrijf.

Van bijzonder belang voor het midden- en kleinbedrijf is de ontwikkeling van de *particuliere consumptie*. Circa 40% van de afzet van het midden- en kleinbedrijf wordt gevormd door particuliere consumptie en van deze consumptie afhankelijke intermediaire leveringen. Nadat er in 1979 nog een volumegroei van de particuliere consumptie werd gerealiseerd van 3%, trad er een kentering in (zie tabel 3). Voor de periode 1980-1984 wordt verwacht dat het volume met bijna 8% terugloopt, of gemiddeld met ruim 1,5% per jaar; dat hangt uiteraard nauw samen met de daling van de reële beschikbare inkomens in deze periode. Ook van invloed op de consumptiedaling was het verloop van het verstrekt consumptief krediet, dat van 1979 tot 1982 gestaag afnam. De diverse bestedingscategorieën van de particuliere consumptie hebben sterk uiteenlopende ontwikkelingen doorgemaakt. Het sterkst liepen de bestedingen terug met een hoge inkomenselasticiteit: duurzame goederen en uitgaven voor toerisme in het buitenland. De zogenoemde vaste lasten (medische diensten, woningbezit, bank- en verzekeringswezen en andere kwartaire diensten) daarentegen nemen nog in volume toe.

De investeringen zijn als afzetcategorie ook van belang voor het midden- en kleinbedrijf. Globaal genomen bestaat 17% van de afzet van de midden- en kleinbedrijven uit geleverde investeringsgoederen. Met name in de jaren 1980 tot en met 1982 liepen de investeringen van de bedrijvensector in vaste activa, samenhangend met ontwikkelingen in de productie, sterk terug. In 1983 zijn de investeringen weer gestegen; een ontwikkeling die ook voor dit jaar wordt voorzien.

Voor het midden- en kleinbedrijf omvat de export circa 8% van de afzet. Nadat in 1979 het volume van de uitvoer van goederen nog met bijna 10% toenam, werd er per saldo geen stijging

Tabel 2. Structuur van de finale bestedingscategorieën van het midden- en kleinbedrijf en de gehele bedrijvensector, 1980 in procenten

	Midden- en kleinbedrijf	Bedrijvensector
Consumptie	40	29
Bruto investeringen	17	9
Export	8	29
Intermediaire leveringen	35	33
Totaal	100	100

Bron: CBS/EIM

Tabel 3. Volumeontwikkeling van de finale bestedingscategorieën van 1979 tot 1984, procentuele mutaties ten opzichte van het voorafgaande jaar

	1979	1980	1981	1982	1983	1984	Gemiddeld
Consumptie	3	0	-2,5	-1,6	-1,5	-2	-1
Bruto investeringen	-0,9	-1,6	-11,1	-4,5	2,1	5,1	-2
Export van goederen en diensten	7,4	1,5	0,9	-0,8	2,8	4,6	2,7
Totale bestedingen	3,6	0,4	-3	-0,7	0,2	1,2	0,3

Bron: CPB, *Macro Economische Verkenning 1984*; CBS, *Nationale Rekeningen 1982*.

gerealiseerd in de jaren 1980, 1981 en 1982. Voor 1983 en 1984 wordt gerekend met stijgingen van respectievelijk 3,5 en 5%. Exclusief de export van energie en energieproducten komt de groei van het voor het midden- en kleinbedrijf relevante deel van de goederenexport hoger uit.

Door het verschil in ontwikkeling tussen de binnenlandse bestedingen, waar het mkb sterk op is gericht, en de export, die voornamelijk een zaak van het grootbedrijf is, blijft de productieontwikkeling bij het midden- en kleinbedrijf achter bij die in de grote bedrijven. De sector detailhandel ondervindt in de periode 1978-1984 een sterke inkrimping van de productie met 17,5%. In de nijverheid en dienstverlening daalt de productie in dezelfde mate als in het gehele mkb (12%). Enige produktiestijging boeken de midden- en kleinbedrijven in het vervoer (6,5%) en de kleine en middelgrote horecabedrijven (1,5%). Op de achtergronden van deze ontwikkelingen in het midden- en kleinbedrijf zal in de volgende paragraaf nader worden ingegaan.

De werkgelegenheid is in dit sterk inkrimpend deel van het bedrijfsleven eveneens fors afgenomen. Er zijn hier naar raming ruim 170.000 arbeidsplaatsen verloren gegaan, terwijl in de gehele bedrijvensector de werkgelegenheid afnam met ruim 360.000 arbeidsplaatsen. Geen der sectoren in het midden- en kleinbedrijf heeft de werkgelegenheid zien stijgen of zelfs maar zien stabiliseren. Bij de midden- en kleinbedrijven in nijverheid en dienstverlening loopt in de beschouwde periode de werkgelegenheid zelfs terug met 18%, hetgeen overeenkomt met circa 125.000 arbeidsplaatsen. De scherpe daling van de afzet bij de midden- en kleinbedrijven in de detailhandel gaat vanzelfsprekend gepaard met een verminderde werkgelegenheid in deze sector. Tegen de achtergrond van deze produktiedaling valt de vermindering van de werkgelegenheid (14,5%) nog mee. Niettemin zijn er dan toch in deze sector bijna 45.000 arbeidsplaatsen verdwenen. Veel beperkter blijft het verlies aan werkgelegenheid bij de kleine en middelgrote horeca- en vervoersbedrijven. In deze twee sectoren samen verdwijnen circa 2.500 arbeidsplaatsen in de periode 1979-1984.

In het mkb ligt in de periode 1979-1984 de nominale kostenstijging hoger dan de nominale afzetstijging, wat wordt veroorzaakt door de inkoop- en overige bedrijfskosten, die in waarde met bijna 20% zijn gestegen, terwijl de loonkosten met 7,5% toenamen. De inkopen volgen, afgezien van efficiencyverbeteringen ten gevolge van verbeterde produktietechnieken, de volumeontwikkeling van de afzet. De volumeontwikkeling van de overige bedrijfskosten is in mindere mate afhankelijk van de afzetontwikkeling, maar hangt meer samen met de veranderingen in het aantal ondernemingen, de investeringsactiviteit, de financiering van voorraden en dergelijke. Tot en met 1981 hebben sterk stijgende inkooprijzen, energieprijzen en rentekosten bijgedragen aan de prijsstijging van de inkoop- en overige bedrijfskosten. Daarna werden de bedrijven geconfronteerd met onverkochte voorraden en een verslechtering van de vermogensstructuur, hetgeen eveneens tot hogere kosten leidde. Mede door een gematigde prijsstijging zwakt in 1983 de prijsstijging van de inkoop- en overige bedrijfskosten af, waarbij ook de in het najaar van 1982 ingezette daling van de rentetarieven enige lastenverlichting met zich meebrengt voor het midden- en kleinbedrijf.

In de periode 1979-1984 wordt het loonbeleid eerst gekenmerkt door centrale loonmaatregelen en daarna door een meer decentraal gevoerd loonoverleg. Genoemd kunnen worden de

afropping van de vakantiegelden, de kortingen op de prijscompensaties en het volledig buiten beschouwing laten van de prijscompensaties. Dit leidt ertoe dat de effecten op de loonsom nogal complex zijn. Het midden- en kleinbedrijf, dat gekenmerkt wordt door een groot aantal werknemers met het minimumloon, veel parttime- en vrouwelijke werknemers, ziet in deze periode de loonsom per werknemer in de eerste jaren – gelijk het grootbedrijf – sterk stijgen. Eerst voor 1983 en 1984 wordt verwacht dat het loonoverleg – waarbij het inleveren van de prijscompensatie in ruil voor werktijdverkorting – tot een duidelijke afname van de stijging van de loonsom per werknemer leidt. De stijging van de loonsom per werknemer ligt in het mkb steeds iets boven de stijging in de gehele bedrijvensector; als de trendvolgers in de bedrijven buiten beschouwing worden gelaten verloopt de ontwikkeling van de loonsom in de midden- en kleinbedrijven en grote bedrijven nagenoeg parallel.

Belangrijke aspecten van de ontwikkelingen in de loonsom per werknemer in het mkb zijn de geringe omvang van de incidentele looncomponent, de verschuiving van werkgevers- naar werknemerslasten, de daling van de minimumjeugdlonen en het feit dat het mkb veelal, maar met name in de industrie volger is van de cao's afgesloten door grote bedrijven. Daarnaast is sprake van een arbeidsproductiviteitstoename, welke in het beschouwde tijdvak gemiddeld circa 0,5 à 1% per jaar bedroeg. Worden ook de overige in het mkb gevormde inkomens in de beschouwing betrokken, dan resulteert een arbeidsinkomensquote (aiq) welke voor het mkb hoger ligt dan voor de totale bedrijvensector, hetgeen een indicator moge zijn voor een geringere rendement in het mkb. Tot 1983 loopt de aiq op, terwijl eerst voor 1984, in hoofdzaak door de ontwikkeling van de loonkosten, een daling van de arbeidsinkomensquote wordt verwacht. Zowel door de sectorals door de produktiestructuur blijft de arbeidsproductiviteit in het mkb trendmatig 0,5 à 1% achter bij die in de gehele bedrijvensector, waardoor de arbeidsinkomensquote sterker stijgt, dan wel minder daalt in het mkb.

Enige sectorale ontwikkelingen

Detailhandel

De detailhandel wordt sinds 1980 geconfronteerd met dalende consumptieve bestedingen van gezinshuishoudingen. Sedert dat jaar loopt het afzetvolume van de midden- en kleinbedrijven in de detailhandel dan ook terug. Gemiddeld bedraagt de daling 3% per jaar (zie tabel 4). In het algemeen is er bezuinigd op bestedingen met een luxe karakter, die een hoge inkomenselasticiteit hebben. Veelal ging het om duurzame consumptiegoederen (b.v. modegevoelige textielgoederen). Ook wordt bezuinigd op duurzame consumptiegoederen waarvoor substitutiemogelijkheden aanwezig zijn of waarvoor tot uitstel van vervanging kan worden besloten (huishoudelijke apparaten, geluids- en beeldapparatuur, woninginrichting).

De prijsbewustheid van de consument neemt door de verminderde bestedingsmogelijkheden toe, hetgeen een verschuiving van de vraag naar goedkopere produkten in het pakket van dagelijkse goederen met zich meebrengt. Naast de gevolgen die voort-

vloeien uit de verminderde consumptieve bestedingen van consumenten is het midden- en kleinbedrijf in de detailhandel in voedings- en genotmiddelen geconfronteerd met een verdergaand marktaandeelverlies ten gevolge van een verscherpte prijsconcurrentie, die mede tot gevolg had dat na 1980 de marges in deze sector onder druk staan. Naast de al genoemde aspecten van het consumentengedrag met betrekking tot de bestedingen aan duurzame consumptiegoederen is ook een aantal andere specifieke ontwikkelingen van invloed geweest. Zo droegen de beperkende maatregelen met betrekking tot de consumptieve kredietverlening bij aan de negatieve ontwikkeling van de bestedingen bij het midden- en kleinbedrijf. Met name betrof dat bestedingen aan woninginrichting en huishoudelijke artikelen. De bestedingen aan deze produktgroepen staan ook in 1981 en 1982 onder druk als gevolg van de hoge rentestand en sombere inkomensverwachtingen, terwijl ook de ineenstorting van de ongesubsidieerde bouw hierbij een rol heeft gespeeld.

Bouwnijverheid

In de periode 1979-1984 ontkomt het midden- en kleinbedrijf in de bouwnijverheid niet aan de malaise die ook het grootbedrijf trof. De investeringen in woningen nemen scherp af; een sombere ontwikkeling voor de afzet van het midden- en kleinbedrijf, die voor 70% bepaald wordt door investeringen in woningen – met name in de ongesubsidieerde sector – en onderhoud. De bouw van ongesubsidieerde woningen ontwikkelde zich slecht ten gevolge van de matige economische ontwikkeling, de rentestand, de sombere inkomensverwachtingen, terwijl in 1980 ook de onzekerheid met betrekking tot de fiscale aftrekbaarheid van de hypotheekrente een rol speelde. Wel nam de overheid aanvullende maatregelen in de premie- en woningwetsfeer om de negatieve ontwikkeling in de ongesubsidieerde sector enigszins te compenseren. Ook lopen de investeringen in bedrijfsgebouwen terug. Naast inkrimpende winstposities is tot 1983 de hoge rentestand hierbij van invloed geweest. De onderhoudsmarkt blijft na 1980 vrijwel stabiel. Het investeringsvolume in grond-, weg- en waterbouwkundige werken nam door dalende overheidsinvesteringen af. Het midden- en kleinbedrijf is hier sterk afhankelijk van de wegenbouw, waarin de investeringen al sinds het begin van de jaren zeventig teruglopen.

Voor 1984 blijven de perspectieven voor het midden- en kleinbedrijf in de bouwnijverheid, naar het zich nu laat aanzien, ongunstig. De investeringen in woningen en in grond-, weg- en waterbouwkundige werken nemen, evenals de overheidsinvesteringen in de utiliteitsbouw, opnieuw af; alleen voor de investeringen van bedrijven in de utiliteitsbouw wordt een stijging verwacht.

Metaalindustrie

De ontwikkelingen bij het midden- en kleinbedrijf in de metaalindustrie worden in hoofdzaak bepaald door de gang van zaken in de metaalprodukten-, machine- en transportmiddelenindustrie. In 1979 ontwikkelde het afzetvolume van het mkb in de metaalproduktenindustrie zich ongunstig, in hoofdzaak doordat de intermediaire leveringen aan de bouwnijverheid sterk terugliepen ten gevolge van de extreem lange vorstperiode. Hoewel er in de metaalproduktenindustrie in 1980 enig herstel optreedt onder invloed van goede exportmogelijkheden, blijft de afzet onder druk staan door de dalende consumptie van metalen meubelen, kookapparaten, huishoudelijke artikelen en dergelijke.

Behalve in 1981, toen de investeringen in outillage met ruim 9% afnamen, hebben de kleine- en middelgrote bedrijven in de machine-industrie een groei van de afzet gerealiseerd. De exportontwikkeling, die voor deze bedrijfsklasse met een aandeel van 17% in 1981 niet onbelangrijk is, laat in de beschouwde periode een gevarieerd beeld zien. Gunstige jaren voor de exportontwikkeling van deze bedrijfsklasse waren 1979 en 1981, terwijl de perspectieven voor 1984 ook niet ongunstig lijken.

De afzet van het midden- en kleinbedrijf in de transportmiddelenindustrie wordt voor een belangrijk deel bepaald door de investeringen in vrachtwagens en toebehoren en schepen, zoals binnenvaartschepen, vissersschepen en kustvaartuigen en inter-

Tabel 4. Ontwikkeling van de afzet (exclusief btw) van het mkb in enige sectoren, 1978-1984, procentuele mutaties – afgerond op 0,5% – ten opzichte van voorafgaand jaar

	1979	1980	1981	1982	1983	1984	Gemiddeld
Detailhandel	0,5	-2	-5	-5	-3	-3,5	-3
Bouwnijverheid	-2	1,5	-9,5	-6	-2,5	-1	-3,5
Metaalnijverheid	1	2,5	-3	-2,5	-1	1,5	-0
Voedings- en genotmiddelenindustrie	5	-3	1,5	-0,5	-1	-0,5	0,5
Auto-, tweewiel- en reparatiebedrijven	2	-5,5	-7	-0,5	3,5	1	-1
Horeca	3,5	5	-2,5	0,5	-1	-2,5	0,5
Vervoer	1	1,5	-0,5	-1,5	0,5	0,5	0,5

Bron: EIM.

mediaire leveringen, met name scheepsreparaties en toeleveringen aan grote transportmiddelenbedrijven. De ontwikkeling bij deze bedrijven is de laatste jaren niet florissant. Na 1979 hebben de investeringen in wegtransportmiddelen een ongunstige ontwikkeling te zien gegeven ten gevolge van de slechte situatie in het wegvervoer. Eerst voor 1984 wordt een verandering in deze ontwikkeling voorzien, die gebaseerd is op de verwachte toename van goederenstromen van en naar het buitenland, alsmede op de noodzaak om door middel van vervangingsinvesteringen de capaciteit op peil te houden. Tot en met 1981 namen de investeringen in de binnenvaart en in vissersschepen nog toe, waarna een sterke daling inzette. Tot en met 1981 is de vraag naar reparatiefaciliteiten vrijwel constant, waarna deze ook mee naar beneden wordt gesleurd door de recessie.

Voedings- en genotmiddelenindustrie

Na een behoorlijke produktiegroei bij het midden- en kleinbedrijf in de voedings- en genotmiddelenindustrie in 1979 ontwikkelde de afzet in 1980 zich minder gunstig. Met name in de genotmiddelensector verminderde de afzet ten gevolge van de accijnsverhoging op kerftabak, shag en dergelijke en alcohol, nadat er aan het eind van 1979 veel anticipatieaankopen waren verricht. 1981 is voor het midden- en kleinbedrijf in de voedings- en genotmiddelenindustrie qua afzet weer een acceptabel jaar. Weliswaar daalt de consumptieve afzet van deze bedrijfsgroep, maar dit wordt meer dan gecompenseerd door de stijging van intermediaire produkten en export. Na dit jaar ontwikkelt de afzet zich ongunstig.

Auto-, tweewieler- en reparatiebedrijven

Ook voor de auto-, tweewieler- en reparatiebedrijven waren de jaren 1979-1982 wat afzetontwikkeling betreft in totaliteit bezien niet gunstig. Nadat er in 1979 een stabilisatie van de autoverkoop optrad, liepen in 1980 en in 1981 deze verkopen fors terug, in hoofdzaak ten gevolge van een sterke daling van de aankopen van gezinnen, een ontwikkeling die te maken heeft met de optredende koopkrachtdaling, de hoge rente en de stijging van de brandstofprijzen. Daarna zijn onder invloed van de toename in de vervangingsvraag de verkopen van auto's weer gestegen, met 1983 als topjaar.

In de beschouwde periode dalen de verkopen van autobrandstoffen. Zo is de laatste jaren het aantal verreden kilometers door particulieren gedaald, terwijl tevens door technische verbeteringen het gemiddelde brandstofverbruik is afgenomen. Binnen het pakket van autobrandstoffen is door de sterke prijsstijging van benzine het verbruik van LPG in de jaren 1979-1982 zeer sterk toegenomen. Vanaf 1980 nemen onderhoud en reparatie af onder invloed van de verandering in het autopark, de daling van het gemiddeld aantal werkzaamheden per auto, terwijl mede onder druk van de inkomensontwikkeling de omvang van de doe-het-zelf-activiteiten is toegenomen en preventief onderhoud vaker achterwege wordt gelaten.

Horeca

De jaren 1979 en 1980 waren gunstige jaren voor het midden- en kleinbedrijf in de horeca. In 1980 verminderden de bestedingen van Nederlanders in de horeca niet, ondanks de reële inkomensdaling die zich voordeed. Wel nam hierdoor het aantal buitenlandse vakanties af, maar dat had als gunstig effect voor de horeca dat in dat jaar het aantal binnenlandse vakanties sterk toenam. Ook de overige bestedingen van Nederlanders in de horeca verminderden niet. Het inkomend toerisme nam sterk toe, welke ontwikkeling zich in 1981 continueerde. In dat jaar kwam het midden- en kleinbedrijf echter wel in de greep van de dalende reële besteedbare particuliere inkomens en de bezuiniging en versobering bij overheid en bedrijfsleven. Kon er in hoofdzaak door de relatief gunstige weersomstandigheden in 1982 nog een geringe afzetvolumestijging worden geboekt, voor 1983 bleek dat onder dezelfde omstandigheden niet meer mogelijk doordat de consument verder op horecauitgaven heeft bezuinigd. Dat geldt trouwens ook voor de overheid en het bedrijfsleven. Deze

ontwikkelingen lijken zich in 1984 in versterkte mate voort te zetten.

Vervoer

Een aantal ontwikkelingen die van invloed zijn geweest op het midden- en kleinbedrijf in het vervoer zijn al zijdelings aan de orde geweest. De afgenomen activiteiten in de bouwnijverheid ten gevolge van de strenge winter in 1979 en de afgenomen investeringen na 1980 leidden tot een sterk verminderd vervoer van zand en grind en bijgevolg tot een afnemende afzet, zowel bij het binnenlands beroepsgoederenvervoer over de weg als bij de binnenlandse binnenvaart. Bij het grensoverschrijdende goederenvervoer over de weg neemt in de periode 1979-1984 de afzet gestaag toe. Minder gunstig ontwikkelde zich de afzet van de internationale binnenvaart in de jaren 1979, 1981 en 1982. In 1983 lijkt enig herstel ingetreden te zijn in deze bedrijfsklasse, met name door herstel van de export; een ontwikkeling die zich in 1984 lijkt voort te zetten.

Het beleid voor het midden- en kleinbedrijf

Laten we eens bezien hoe het beleid voor het midden- en kleinbedrijf gestalte krijgt en welke structuren daarin te onderkennen zijn. Doelstelling van het beleid voor het midden- en kleinbedrijf is – zoals neergelegd in de brief van de staatssecretaris van Economische Zaken aan de Tweede Kamer der Staten Generaal 2) – voorwaarden scheppen waardoor het mkb gezien zijn betekenis voor deze samenleving en onze economie zich positief kan ontwikkelen en zijn essentiële rol kan blijven spelen. Derhalve wordt onderschreven dat er, naast het generieke beleid dat zijn wortels heeft in het financieel-economische beleid op macro-niveau, een beleidsinstrumentarium noodzakelijk is dat inspeelt op de specifieke kenmerken van het mkb en de nadelen verbonden aan het klein-zijn zoveel mogelijk compenseert.

Het generiek of macro-beleid richt zich onder andere op herstel van rendementen en verbetering van de vermogenspositie van ondernemingen, op welke punten de situatie in het mkb heel anders is dan in het grootbedrijf. Bijzonder in deze is dat onderkend wordt dat het beleid voor het mkb als aanvullend wordt gekenschetst, terwijl het aantal beslissingseenheden (ondernemingen) in het mkb vele malen groter is dan in het grootbedrijf en men eigenlijk een macro-beleid zou verwachten dat veel sterker inhaakt op de problematiek in dit marktsegment.

Het specifiek beleid maakt onderscheid tussen het integratiebeleid en het functioneel beleid (zie schema). Het integratiebeleid beoogt de belangen van het mkb te integreren op beleidsterreinen waarvoor de primaire verantwoordelijkheid bij een ander ministerie dan dat van Economische Zaken ligt. Het functioneel (of structureel) beleid speelt in op de specifieke kenmerken van het mkb en behoort direct tot het werktoneel van de huidige staatssecretaris van Economische Zaken.

Tot de beleidsvelden welke zich uitstrekken over verscheidene ministeries, worden gerekend het inkomens-, prijs-, fiscaal en sociaal beleid (de financieel- en sociaal-economische driehoek), alsmede het beleid ten aanzien van distributieplanologie en stedelijke gebieden (Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieu). Hier liggen nauwe aansluitingen met het generieke beleid.

Schema. Beleidsstructuren van belang voor het midden- en kleinbedrijf

- I. Generiek beleid ten behoeve van bedrijven
- II. Specifiek beleid ten behoeve van het midden- en kleinbedrijf
 1. Integratiebeleid
 - inkomensbeleid
 - prijsbeleid
 - fiscaal beleid
 - sociale-zekerheidsbeleid

2) Het midden- en kleinbedrijf in hoofdlijnen, brief van de Staatssecretaris van Economische Zaken d.d. 16 september 1982.

- beleid ten aanzien van distributie-planologie en stedelijke gebieden
2. Functioneel beleid
- mkb-voorlichting en -advisering
 - financierings- en subsidieregelingen
 - structuurbeleid met betrekking tot ontwikkelingshulp en bedrijfsbeëindigingshulp
 - export, innovatie en overheidsaanschaffingen
 - ordelijk economisch verkeer en vestigingswetgeving
 - onderwijs en arbeidsmarkt

Het functioneel beleid betreft zaken die direct ingrijpen in de voorlichting en advisering van het mkb, de financierings- en subsidieregelingen en de ontwikkelings- en bedrijfsbeëindigingshulp. De bevordering van export en innovatie, het aanschaffingenbeleid van de overheid, alsmede de vestigingswetgeving en de economische mededinging behoren ook tot het functioneel beleid. Tevens worden onderwijs- en arbeidsmarktzaakstukken tot dit beleid gerekend, voornamelijk omdat voorheen het ondernemersonderwijs benaderd werd vanuit de vestigingswetgeving. Thans wordt het gezien als de resultante van het onderwijsbeleid en het vestigingsbeleid en strekt het zich over verscheidene departementen uit.

In het vervolg van dit artikel zal slechts op drie beleidsvelden worden ingegaan en wel die, die direct van betekenis zijn voor de rendements- en inkomensontwikkeling van het mkb, te weten de lastenverlichting, het inkomensbeleid en het fiscaal beleid. Dit laat onverlet dat het functioneel beleid in beweging is en sterk ingrijpt op de maatschappelijke betekenis van het mkb. Gewezen kan worden op de exportinitiatieven, de bedrijfsbeëindigingen en ontwikkelingshulp, de bundeling van de bestaande voorlichtingsinstituten, de mandaatverlening aan de banken voor de kredietbeschikking mkb, de subsidieregeling samenwerking mkb bij informatieprojecten, de wijzigingen in de openingstijden van winkels en de wetwijziging Vestigingswet Bedrijven.

Lastenverlichting en het inkomens- en fiscaal beleid

Het beleid voor de inkomens van zelfstandigen wordt in de genoemde brief van de staatssecretaris van Economische Zaken volledig geplaatst in het licht van het rendementsherstel van de bedrijven. Niet langer lijkt de doelstelling te worden nagestreefd dat de inkomensontwikkeling van zelfstandigen (zoveel mogelijk) parallel moet lopen met die van werknemers, hoewel door de Tweede Kamer een motie is aanvaard waarin de regering wordt uitgenodigd te streven naar een parallelle ontwikkeling van inkomens van werknemers en zelfstandigen³⁾. Het beleid is voorwaardenscheppend en is erop gericht een zodanig rendement in het mkb te genereren dat de zelfstandige in staat wordt gesteld een voldoende inkomen te verwerven. Er wordt niet langer een specifiek inkomensbeleid voor zelfstandigen voorgestaan. Wel blijft er ruimte voor tijdelijke of bijzondere regelingen (Rijksgroepsregeling Zelfstandigen, de Rijksgroepsregeling Oudere Zelfstandigen en de Kaderregeling Steun Bedrijven Stadsvernieuwing).

Het beleid gericht op rendementsherstel dient nu te worden verbijzonderd naar het mkb. Hier doet zich het dilemma voor dat de winst en dus het rendement van een bedrijf van een zelfstandige ondernemer sterk verweven is met het inkomen dat deze zelfstandige nodig heeft voor zijn consumptieve bestedingen. De winst van de zelfstandige ondernemer uit zijn bedrijf dient dan ook de volgende doelen: consumeren en/of investeren. Bij de verbetering van het rendement van ondernemingen zonder rechtspersoonlijkheid met het oog op de vergroting van de investeringen dient steeds de andere optie, de consumptie, te worden meegenomen. Voor deze bedrijven is het nuttig onderscheid te maken tussen de bedrijfseconomische winst vóór belastingen en het inkomen na belastingen. Het rendementsherstel dat wordt nagestreefd laat zich dan toespitsen op enerzijds het beleid aangaande de kosten zoals die op de exploitatierekening van het bedrijf voorkomen en anderzijds de maatregelen in de fiscale sfeer, met name maatregelen in de sfeer van de inkomensbelasting. Het beleid dat gericht is op de exploitatiekosten van de onderneming is meer van het generieke soort, terwijl het specifieke beleid het

accent legt op het fiscale instrumentarium. Het generieke - kostenbeheersende - beleid heeft vanzelfsprekend een andere uitwerking op het midden- en kleinbedrijf dan op het grootbedrijf.

De verbetering van het rendement wordt ten eerste bewerkstelligd door matiging van de loon- en rentekosten. Het loonbeleid in de laatste jaren is gekenmerkt door loonmaatregelen die de loonontwikkeling aan banden leggen; ten gevolge van wettelijke aanpassingsmechanismen konden tot aan de laatste jaren van het vorige decennium de minimumlonen, die in het mkb veel voorkomen, relatief sterker toenemen dan de overige lonen, waardoor een opwaartse druk op de loonsom per werknemer in het mkb werd uitgeoefend. De daarna doorgevoerde daling van de minimumjeugdlonen had daarentegen een matigend effect op de loonkosten in het mkb. Per saldo zien we dat in de periode 1979-1984 de loonsom per werknemer in het mkb met gemiddeld 5% per jaar stijgt, hetgeen meer is dan in de gehele bedrijvensector, waar een jaarlijkse stijging van 4% plaatsvindt (zie tabel 1).

Het sociale-verzekeringsbeleid was gericht op een andere verdeling van de premiebetalingen tussen werkgevers en werknemers, ten einde de lasten van de werkgever te verlichten. De werkgeversbijdragen aan de werknemersverzekeringen ZW, WAO en WW daalden van 1979 tot 1984 aanzienlijk, terwijl de werknemersbijdragen voor de ZW ook afnamen; alleen de premie voor de ZFW nam in het beschouwde tijdvak enigszins toe. De werkgeversbijdragen voor de volksverzekeringen, en met name de AWBZ, de AKW en de AAW, namen echter sinds 1979 toe.

Per saldo zijn de sociale lasten van de werkgevers nauwelijks toegenomen: voor het gehele bedrijfsleven namen in het tijdvak 1980-1984 de sociale lasten van de werkgevers toe met 0,3%, terwijl deze toename in het mkb - door de specifieke loonstrucuur - iets hoger is: 0,7%. De sterke stijging van de rentevoet heeft vele jonge ondernemingen voor grote problemen geplaatst. Zij financieren immers hun bedrijf in sterkere mate met vreemd vermogen dan bestaande bedrijven. De sinds 1982 ingezette rentedaling zal dan ook met name door jonge ondernemers worden toegejuicht, alhoewel steeds sprake zal zijn van een najleffect van reeds afgesloten kredieten.

Naast deze effecten vanuit het generieke beleid is er een fiscaal beleidsinstrumentarium ontwikkeld dat tot verdergaande lastendaling, stimulering van investeringen en verbetering van de verhouding tussen eigen en vreemd vermogen moet leiden bij de bedrijven zonder rechtspersoonlijkheid. Ook in dit opzicht wordt in het beleid geen onderscheid gemaakt in midden- en kleinbedrijf enerzijds en grootbedrijf anderzijds, maar in bedrijven die wel of geen rechtspersoonlijkheid bezitten. Hierbij wordt de laatste categorie vereenzelvigd met het mkb, waar inderdaad een groot deel van de bedrijven geen rechtspersoonlijkheid bezit.

Dit fiscaal beleid vertoont daardoor sterk de kenmerken van generiek beleid, dat voor het gehele bedrijfsleven is ontworpen. Met name van belang voor het midden- en kleinbedrijf is de verhoging van de voorraad- en vermogensaftrek welke met ingang van 1 januari 1983 op 4% is gebracht; deze regeling, die voortkomt uit de in 1979 ontworpen winstaftek, beoogt de financieringsproblemen te verlichten en het eigen vermogen te stimuleren.

Ook is voor het mkb interessant de verruiming van de achterwaartse verliescompensatie en een versnelde terugbetaling van belastinggelden. De achterwaartse verliescompensatie zal voor verliezen over 1984 en volgende jaren gebracht worden van twee op drie jaar en de volgorde van verrekening wordt omgedraaid, waardoor een verlies eerst wordt teruggewenteld naar het oudste jaar; thans wordt een verlies eerst verrekend met het laatst verstreken jaar.

Om recht te doen aan het bijzondere karakter van het mkb is een aantal specifieke beleidsmaatregelen ontwikkeld of in voorbereiding. Dit betreft fiscale regelen, welke in de inkomstenbelastingenfeer liggen, zoals:

- de kleinschaligheidstoelag in de Wet Investeringsrekening (WIR);

3) Motie 17 533/54/600, nr. 6, 1983.

- de zelfstandigenaftrek;
- de premiereductieregeling;
- de verliescompensatie; en
- de versoepeling van successie- en schenkingsrechten bij bedrijfsopvolging.

Hiermede wordt slechts een deel van het midden- en kleinbedrijf - te weten de bedrijven zonder rechtspersoonlijkheid - bereikt. De kleine en middelgrote NV/BV's kennen geen bijzondere fiscale regelingen anders dan die welke voor de grote bedrijven gelden.

Wet Investeringsrekening (WIR) en kleinschaligheidstoelage

Voor het mkb is de kleinschaligheidstoelage van de WIR een belangrijke factor voor de investeringsstimulering en blijkt tevens te voldoen als instrument voor de eigen vermogensvorming 4). De WIR is in zijn algemeenheid zowel functioneel voor bedrijven die winst maken als bedrijven die verlies lijden. Dit laatste maakt de WIR ook aantrekkelijk voor starters. Er vindt verrekening plaats in de vorm van een negatieve aanslag, hetgeen vroeger met de investeringsaftrek en de vervroegde afschrijving niet het geval was.

In het kader van de vereenvoudiging van de subsidie- en fiscale regelingen wordt er ijverig gesleuteld aan de WIR, zonder evenwel de essentie te willen aantasten. Zo wordt er gestreefd naar uniformering van de basispremies en liggen er wetsvoorstellen voor afschaffing van de bijzondere regionale toeslag (BRT), de ruimtelijke-ordenings toeslag (ROT) en de grote-projectentoeslag. Voor het mkb moeten met name de eerste twee toeslagen belangrijk worden geacht; de betrokken bedrijvigheid in de betreffende regio's is immers sterk kleinschalig. Interessant is de Innovatiestimuleringsregeling (INSTIR), waarvan de uitvoering aansluit bij de WIR en die onderzoek- en ontwikkelingskosten (loonkosten) subsidieert. Het accent komt te liggen op de uitgaven van kleine en middelgrote bedrijven; uitbesteding van onderzoek en ontwikkelingswerk zal ook onder de regeling vallen.

De zelfstandigenaftrek

Om de winst na belasting te vergroten en de vorming van eigen vermogen te bevorderen, is de zelfstandigenaftrek in 1975 als tijdelijke aftrek in het leven geroepen. In tegenstelling tot bij de voorraad- en vermogensaftrek wordt er bij de zelfstandigenaftrek geen koppeling gelegd met de omvang van het vermogen en slechts gedeeltelijk met de winstomvang. De aftrek, die minder wordt naarmate het winstkomen groter is en aan een minimuminkomen van f. 77.000 gebonden was, bedroeg in 1979 f. 2.000 voor winstkomen beneden de f. 68.000; in 1983 bedroeg de aftrek f. 3.200 voor winsten kleiner dan f. 30.000 en f. 2.800 voor winsten tussen de f. 30.000 en f. 66.000. Daarenboven gold een aflopende schaal. Thans is een wetsontwerp ingediend dat deze aftrek permanent zal maken.

Het tarief van de vennootschapsbelasting zal worden verlaagd van 48% naar 43% om daarna (1985) nog verder te worden verlaagd tot 40%. Voor de ondernemingen in de inkomstenbelastingssfeer wordt een flankerende maatregel voorgesteld, die neerkomt op een verhoging van de zelfstandigenaftrek van circa 50%; zelfstandigen met een winst beneden f. 30.000 genieten dan een aftrek van f. 4.750 en die met een winst van f. 30.000 tot f. 71.000 een aftrek van f. 4.300. Voor inkomens tussen de f. 71.000 en f. 80.000 is een afnemend bedrag vastgesteld, dat tot f. 3.100 gaat. Bovendien kunnen „starters” gedurende de eerste drie jaar het aftrekbedrag verhogen met f. 1.000. Nieuw is dat het plafond wordt weggenomen en dat nu bedrijven met een winst groter dan f. 80.000 een aftrek van f. 2.700 zullen genieten, waardoor ook zelfstandigen met hogere inkomens (onder andere vrije beroepen) van deze regeling kunnen profiteren, hetgeen in het verleden niet mogelijk was; in dit verband speelt de omzetting naar vennootschappen een rol, immers wijziging in de heffingsgrondslag of -percentages heeft direct gevolgen voor het omslagpunt waarboven omzetting in een BV of NV voordelig is.

Premiereductieregeling

Het kabinet heeft besloten dat de reductiestrook van de Premievrijstellingregeling Volksverzekeringen voor Zelfstandigen opnieuw enigszins zal worden verruimd. In 1979 werd tot een inkomen van f. 9.000 geen premie ingevorderd en in 1984 is dit bedrag f. 11.800 (tariefgroep 3). Het minimuminkomen waarvoor een reductie van kracht was, is opgelopen van f. 15.100 in 1979 tot f. 19.800 in 1983.

Successierecht en schenking bij bedrijfsopvolging

Indien een ondernemer overlijdt, zijn de erfgenamen successie-recht verschuldigd over het geërfde vermogen. De betaling hiervan dient thans binnen één maand van het opleggen van de aanslag te worden betaald, hetgeen ernstige liquiditeitsproblemen voor het bedrijf kan veroorzaken, waardoor het voortbestaan in het geding kan komen. Een zelfde regeling bestaat er met betrekking tot schenkingen. Thans is er, overeenkomstig de aanbevelingen van de genoemde Interdepartementale Werkgroep, een gefaseerde betalingsregeling ontworpen voor het successie- en schenkingsrecht over de verkrijging van ondernemersvermogen groter dan f. 5.000. De rechten zullen onder bepaalde voorwaarden gefaseerd over een periode van vijf jaar mogen worden voldaan, zonder dat gedurende dit tijdvak rente is verschuldigd. Met deze aanpassing hoopt men bedrijfssluitingen bij erfplating en schenking en bij wisseling van eigenaar te voorkomen.

Het inkomen van de zelfstandigen

Interessant is de vraag hoe tegen de geschetste economische ontwikkelingen en beleidswijzigingen de inkomensontwikkeling verloopt bij zelfstandigen in het midden- en kleinbedrijf. Met behulp van gegevens van het CBS over de inkomens van zelfstandigen 5) hebben wij in tabel 5 het gemiddeld beschikbare inkomen van zelfstandigen in het midden- en kleinbedrijf samengesteld.

Het gemiddeld bruto inkomen van deze sociaal-economische categorie bedroeg in 1979 f. 57.150. Van het gemiddelde bruto inkomen bestaat bijna 82% uit winst uit onderneming en 10% uit overige inkomsten; het restant vormen de ontvangsten overdrachten, zoals WIR-toeslagen, kinderbijslag en dergelijke. Na betaling van de premies volksverzekeringen, belastingen en persoonlijke verplichtingen en buitengewone lasten resteert een beschikbaar inkomen van f. 37.300. In deze tabel wijken de bedragen van een aantal posten (zelfstandigenaftrek e.d.) af van het gestelde in de vorige paragraaf, omdat in deze tabel steeds met gemiddelden over alle categorieën zelfstandigen wordt gewerkt.

Om enige indruk te krijgen hoe het inkomen van zelfstandigen in het midden- en kleinbedrijf zich gemiddeld ontwikkelde van 1979 tot 1984 als gevolg van de afzet- en kostenontwikkelingen en het gevoerde fiscale en inkomensbeleid, is hiertoe een raming opgesteld. Voor de afzonderlijke componenten van het inkomen is met behulp van gegevens uit diverse bronnen een extrapolatie opgesteld voor 1984. In nominale termen is het beschikbare inkomen (d.i. inkomen nadat de persoonlijke verplichtingen en de buitengewone lasten zijn betaald) gestegen met gemiddeld 2% per jaar; in reële termen betekent dit evenwel een daling van bijna 3% per jaar. Ondanks een min of meer gelijkblijvende winst uit onderneming kon door het gevoerde sociaal en fiscaal beleid het beschikbare inkomen nominaal toenemen. Op jaarbasis zien we dat het beschikbare inkomen zich in de jaren 1980, 1981 en 1982 beter heeft ontwikkeld dan de winst uit onderneming; daarna blijft de ontwikkeling van het beschikbaar inkomen achter of nagenoeg gelijk aan de winstontwikkeling.

Enige bijzondere ontwikkelingen die van invloed zijn geweest op de ontwikkeling van de beschikbare inkomens, zijn de volgende:

- 4) Interdepartementale werkgroep, *Fiscale maatregelen ten bate van het midden- en kleinbedrijf*, Den Haag, 1983.
- 5) CBS, *Statistiek van inkomens en vermogens*, 1979.

Tabel 5. Gemiddelde nominale inkomensontwikkeling van een gemiddelde zelfstandige in het midden- en kleinbedrijf, in gld.

	1979	1984	Gemiddelde jaarlijkse mutatie in procenten
Winst uit onderneming	46.630	47.080	0,2
Andere inkomsten a)	5.090	5.180	0,4
Ontvangen overdrachten b)	5.430	6.210	2,7
Bruto inkomen	57.150	58.470	0,5
Aftrekposten:			
- kinderbijslag	1.110	1.870	11,1
- premies volksverzekeringen	4.270	6.180	7,7
- zelfstandigenaftrek	1.420	3.060	16,5
- andere persoonlijke verplichtingen en buitengewone lasten	3.170	2.850	-2,1
- toevoeging fiscale oudedagsreserve	2.510	2.560	0,4
- bijzondere winst- c.q. vermogensaftrek	770	2.390	25,5
Belastbaar inkomen	43.910	39.560	-2,1
Loon-/inkomstenbelasting	11.730	7.470	-8,6
Vermogensbelasting	690	700	0,2
Inkomen na belasting	31.490	31.390	-0,1
Bijtellingen:			
- kinderbijslag	1.110	1.870	11,1
- zelfstandigenaftrek	1.420	3.060	16,5
- toevoeging fiscale oudedagsreserve	2.510	2.560	0,4
- bijzondere winst- c.q. vermogensaftrek	770	2.390	25,5
Beschikbaar inkomen	37.300	41.270	2,0

a) Deze post omvat de inkomsten uit arbeid, inkomsten uit vermogen en overige inkomsten.

b) Hiertoe worden gerekend: WIR-premies, kinderbijslag en overige ontvangen overdrachten.

Bron: CBS/EIM.

Tabel 6. Nominale ontwikkeling van winst en beschikbaar inkomen van zelfstandigen in het midden- en kleinbedrijf, 1979-1984, in procenten

	1980	1981	1982	1983	1984	Gemiddeld
Winst uit onderneming ..	2,5	-9,5	0,5	1	6,5	0
Beschikbaar inkomen ...	4,5	-3	2	0,5	6,5	2

Bron: EIM.

- de ontvangen overdrachten zijn sterker toegenomen dan de andere inkomensbronnen door de beleidswijziging in het systeem van de kinderbijslag; vanaf 1980 krijgen ook zelfstandigen voor de eerste twee kinderen in de leeftijdscategorie tussen zes en twaalf jaar kinderbijslag;
- het belastbaar inkomen is gedaald bij een toenemend bruto inkomen, hetwelk is toe te schrijven aan de fors gestegen premies volksverzekeringen, waarvoor de premie van 7,07% in 1979 steeg tot 14,125% in 1983, alsmede aan de zelfstandigenaftrek welke aanzienlijk is opgetrokken en de gestegen voorraad- en vermogensaftrek, zoals hiervoor is geschetst in paragraaf 4;
- ondanks de in het algemeen toegenomen belastingdruk heeft de inkomstenbelasting een aanmerkelijk sterkere daling (-8,6% per jaar) ondergaan dan het belastbaar inkomen (-2,1% per jaar), hetgeen samenhangt met de inflatiecorrectie en de progressie in de inkomstenbelasting;
- de toevoeging aan de fiscale oudedagsreserve is in de beschouwde vijfjaarsperiode in beginsel niet gewijzigd. Deze reservering bedraagt in 1983 11,5% van de winst voor zover deze niet hoger is dan f. 53.532; daarboven is het bedrag 10% van de winst met een plafond van f. 15.195;
- in 1983 blijft de ontwikkeling van het beschikbaar inkomen achter bij de ontwikkeling van de winst, dit in tegenstelling tot eerdere jaren; deze situatie wordt veroorzaakt door de dalende inkomsten anders dan winsten. Met name de inkom-

sten uit vermogen blijven ver achter en aan de stijging van de kinderbijslag is een eind gekomen. Voor 1984 wordt verwacht dat de toename van het beschikbaar inkomen gelijk zal zijn aan de toename van de winst uit onderneming.

Uit deze ontwikkelingen kan de conclusie worden getrokken dat het fiscaal beleid een rechtstreekse invloed heeft gehad op de nominale inkomens van zelfstandigen, waardoor de twee mogelijkheden van besteding, consumeren of investeren, nominaal verruimd zijn. Reëel gezien heeft het beleid niet kunnen verhinderen dat de bestedingsmogelijkheden van de zelfstandige werden uitgehold.

Ten slotte

Sinds 1979 heeft het midden- en kleinbedrijf sterker te lijden gehad van de economische crisis dan het grootbedrijf. In het bijzonder door de slechte ontwikkeling van de binnenlandse bestedingen, welke sterker de afzet van het mkb beïnvloedt en de relatief gunstige ontwikkeling op de buitenlandse markt, waardoor de afzet van de grote bedrijven zich beter kon handhaven. Dit leidt ertoe dat er een zeker dualisme in de maatschappelijke voortbrenging is waar te nemen: de bedrijven die afhankelijk zijn van de binnenlandse bestedingen, draaien slecht en de bedrijven die op de buitenlandse markt zijn gericht, leveren relatief goede prestaties. De kleine en middelgrote bedrijven in de bouw- nijverheid en detailhandel zien hun afzet sterker dalen dan de industriële bedrijven, hetgeen een direct gevolg is van het gevoerde beleid waardoor de binnenlandse bestedingen afnemen.

De lastenverlichting welke de bedrijvigheid in het algemeen betreft, geeft eerst in het jaar 1983 enig effect: dan zien wij een duidelijke daling van de loonsom per werknemer, welke in het mkb iets geringer is dan in de gehele bedrijvensector. De rendementspositie in het mkb, die gemiddeld slechter is dan in het grootbedrijf, verbetert eerst van 1983 op 1984, omdat in de daaraan voorafgaande jaren de afzet zelfs zeer sterk daalde. Voor 1984 wordt verwacht dat door het gevoerde loonbeleid de loonkosten nagenoeg niet verder zullen stijgen, waardoor - bij een enigszins aantrekkende afzet - de winstpositie niet verder wordt uitgehold. Voor het eerst in het vijfjarige tijdvak zal de gemiddelde winst uit onderneming in reële termen weer positief zijn. De tekenen van herstel, die door de goede buitenlandse afzet in 1983 reeds bij het grootbedrijf zichtbaar zijn, zullen in 1984 ook voor het mkb zichtbaar worden. Het fiscaal instrumentarium van belang voor het mkb en ontworpen in het kader van het lastenverlichtingsbeleid heeft ertoe geleid dat het beschikbare inkomen in de periode 1979-1984 niet zo sterk daalt als de winsten, doch heeft niet kunnen voorkomen dat er ook hier, gelijk aan andere inkomenscategoriën, sprake is van een daling van het reëel beschikbare inkomen. Overigens kan de vraag worden gesteld of het fiscaal instrumentarium niet al te zeer inspeelt op de winstmakende bedrijven; de talrijke verliesgevende - denk ook aan jonge - bedrijven profiteren slechts van de geldende regelingen door middel van de verliescompensatieregeling.

Als het gevoerde beleid wordt overzien, blijkt het generieke beleid door lastenverlichting de rendementspositie van het mkb positief te hebben beïnvloed, doch tevens de binnenlandse bestedingen te hebben gedrukt, waardoor het herstel bij het mkb langer op zich laat wachten dan bij het grootbedrijf. Het fiscale instrumentarium, zoals verhoogde zelfstandigenaftrek en voorraad- en vermogensaftrek, heeft er uiteindelijk voor gezorgd dat de ondernemer zijn directe inkomenspositie niet verder achteruit ziet gaan en dat voor 1984 zelfs een toename is te verwachten.

Nu de lastenverlichting en het fiscaal beleid ook in het mkb effect hebben, is het voor het mkb verder wachten op een verbetering van de markt en met name van de binnenlandse bestedingen.

H.H.M. Peeters
J.G. Vianen